

OD SNĚHURKY PO KAFKU

MUDr. Zuzana Ritterová

OD SNĚHURKY PO KAFKU

Psychoterapie všedního dne

maxdorf

Zuzana Ritterová, Od Sněhurky po Kafku

Toto dílo, včetně všech svých částí, je zákonem chráněno. Každé jeho užití mimo úzké hranice zákona je nepřípustné a je trestné. To se týká zejména reprodukování či rozšiřování jakýmkoli způsobem (včetně mechanického, fotografického či elektronického), ale také ukládání v elektronické formě pro účely rešeršní i jiné. K jakémukoli využití díla je proto nutný písemný souhlas nakladatele, který také stanoví přesné podmínky využití díla. Písemný souhlas je nutný i pro případy, ve kterých může být udělen bezplatně.

Copyright © Zuzana Ritterová, 2018

Copyright © Maxdorf, 2018

Cover design © Maxdorf, 2018, Ing. Zuzana Plecítá

Vydal MAXDORF s. r. o., Na Šejdru 247/6a, 142 00 Praha 4, www.maxdorf.cz

Redakce: **Ing. Veronika Pátková**

Layout: **DESIGN STUDIO MAXDORF**

Sazba: **Mgr. Tereza Janková**

Obálka: **DESIGN STUDIO MAXDORF**

Tisk: **Decibel production s.r.o.**

Printed in the Czech Republic

ISBN 978-80-7345-578-1

OBSAH

Úvod.	8
1 Kdo je narcis?	13
2 Oidipický trojúhelník v rodině Sněhurkových	19
3 Popelka, obsedantní a kompulzivní	23
4 Šípková Růženka.	27
5 Masochistická osobnost, Bohdanka ze Sedmera krkavců.	31
6 Frodo – depresivní osobnost	35
7 Cersei Lannister – psychopatická osobnost	39
8 Louskáček – Vánoční oidipická pohádka	43
9 Sněhová královna	47
Část I O autorovi pohádky	47
Část II Stručný obsah pohádky	48
Část III Malá exkurze do Freudovy vývojové teorie	49
Část IV Kayova vývojová stadia (s malými odbočkami)	50
Část V Kay jako schizoidní osobnost	52
Část VI Gerdina cesta.	53
Část VII Vztah mezi Gerdou a Kayem	56
10 Erbenův Vodník – malá přehlídka osobností	61
11 Obranné mechanismy ega a pohádkové postavy.	71
12 Opomíjený hrdina, templářský rytíř Brian de Bois Guilbert z románu Ivanhoe	79
13 Vývojová úroveň a mísa koblih.	85
14 Pan a paní Macbethovi, psychopatický páreček	91
15 Tirion Lannister – anaklitická depresivní osobnost.	97
16 Proč Harry Potter netrpí anaklitickou depresí.	105
17 Don Vito Corleone, onnipotentní otcovská postava	109
18 Franz Kafka, osud	117
Na závěr...	127
Literatura	129

ÚVOD

Myšlenka popsat jednotlivé typy osobností na základě známých pohádkových nebo literárních postav vznikla spontánně při psaní mé seminární práce na téma narcistická osobnost. Ústředním motivem narcismu je téma zrcadlení a potřeba neustálého potvrzování své hodnoty zvenčí. Zkuste zavřít oči a představit si první všeobecně známou postavu, která vás v této souvislosti napadne. Mně se vynořila postava královny/macechy z pohádky o Sněhurce. Napadlo mě, že na této postavě, kterou každý zná, by se velmi jasně, názorně, srozumitelně a bez zabíhání do nudných technických detailů dala vysvětlit podstata narcistické osobnosti. Dále byl již jen krůček k nápadu najít příklady dalších typů osobností v různých literárních dílech, později se tento nápad rozšířil i na možnost demonstrovat základní psychoanalytické pojmy.

Když se nad tím zpětně zamýšlím, napadá mě, že metaforické vyobrazení různých typů osobností v pohádkových postavách vůbec není náhodné. Pohádkové příběhy jsou výtvozem kolektivního nevědomí. Jednotlivé postavy jsou vlastně zhuštěnou podobou mnoha a mnoha skutečných lidí. Ve skutečnosti máme všichni v sobě namíchané různé typy osobností, některé rysy mohou převažovat, mohou se však i měnit v různých obdobích života. Pohádková postava je obdařena charakterovými rysy, které do ní v koncentrované podobě vložilo kolektivní nevědomí ústy svých mluvčích. Mluvčími mohou být lidové vypravěči nebo rodiče, kteří vyprávějí pohádky svým dětem, spisovatelé nebo scénáristé atd.

Nakonec je ale vždy výsledkem obraz dané postavy ve fantazii každého posluchače, čtenáře nebo diváka. Odborně se tomuto obrazu říká vnitřní reprezentace. Například všeobecně známé pohádky se mohou vyprávět v každé rodině trochu jinak. Vzpomínám si například, že v naší rodinné tradici v pohádce o Karkulce nesměl vlk nakonec nikdy umřít. Babička a Karkulka se nějakým blíže nespécifikovaným způsobem dostaly z jeho břicha ven, a pak šli všichni i s panem myslivcem do cukrárny na dort.

Každý z nás má tedy nějakou svou vlastní vnitřní reprezentaci (nejen) pohádkových a literárních postav, a tak se může lišit i naše nazírání na ně. Opakovaně jsem se setkala s námitkou: „Jak si můžeš být jistá, že určitá postava nebo příběh se dají vysvětlit přesně tímto, a ne jiným způsobem?“

Samozřejmě, že si jistá nejsem. Naopak, jsem si jistá, že každý čtenář může mít na věc svůj vlastní názor, který je stejně relevantní jako ten můj.

Myšlenky, které v této knize předkládám, jsou vlastně mé volné asociace na dané téma, dalo by se říct, že jsou výsledkem volně se vznášející pozornosti (reverie) nebo snění. Zároveň však ve mně rostla potřeba utřídit si a eventuálně předat dál to, co jsem se naučila ve svém výcviku v psychoanalytické psychoterapii.

Možná budete mít pocit, že jsem na některou vaši oblíbenou postavu moc tvrdá. Chtěla bych zdůraznit, že to, co o jednotlivých postavách píšu, rozhodně není jejich kritika nebo morální soud. Také bych vám v žádném případě nechtěla brát vaše zažitá vzory dobrých vlastností nebo hrdinství. Obecně známé postavy zde slouží pouze jako názorný příklad určitých povahových rysů, charakteristických pro různé typy osobností. Na rozdíl od skutečných lidí jsou tyto postavy určitým způsobem stacionární, řekněme jako fotografie na rozdíl od živého modelu. Proto lze na nich jednodušším způsobem demonstrovat určité jevy. Navíc to, jaké má člověk uspořádání osobnosti, obvykle vůbec nic nevyovídá o tom, zda podle obecných kritérií může být hodnocen jako člověk dobrý nebo špatný. V této souvislosti bych chtěla upozornit zejména na osobnost schizoidní, které je velmi často křivděno. Diagnóza určitého uspořádání osobnosti není soudem o morálních kvalitách daného člověka.

V psychoterapeutické praxi určení typu osobnosti pomáhá ke stanovení nejvhodnějšího terapeutického přístupu k danému pacientovi. V běžném životě nám zase může pomoci k lepšímu pochopení sebe sama i druhých.

KDO JE NARCIS?

---

1 KDO JE NARCIS?

Podle staré řecké báje byl mladík Narkissos synem nymfy Leiriopy a říčního boha Kefissa. Ten kdysi nymfu „obklíčil zákruty svých proudů“ a znásilnil. K dítěti se pak nehlásil. Věštec Teiresias řekl Leiriopě: „Narkissos se dožije požehnaného stáří, pokud nikdy nepozná sám sebe.“ Narkissos byl mimořádně krásný již jako dítě, všichni se do něj museli zamilovat. Když mu bylo šestnáct, „byla už cesta za ním poseta bezcitně zavrženými milenci obou pohlaví“. Jeden ze zavržených milenců vyzval bohy, aby se Narkissovi pomstili. Bohyně Artemis zařídila, aby se Narkissos zamiloval, milostné naplnění mu však odepřela. Narkissos se zamiloval do obrazu své tváře ve studánce, čisté jako zrcadlo. „*Nejdříve se snažil obejmout a políbit krásného hochu, než zjistil, že je to on sám. Jak mohl snést, že má a zároveň nemá? Zármutek ho zničil, ale přece se ze svých muk radoval. Věděl alespoň, že mu jeho dvojník bude za všech okolností věrný.*“ (Graves R, 2014, s. 398)

Narkissos tedy nemiloval sám sebe, ale svůj obraz, zrcadlí se na vodní hladině. Nutno ale podotknout, že to, co miloval, byl zejména obraz, zrcadlí se v očích zavržených milenců. Na rozdíl od všeobecně rozšířeného názoru **narcistická osobnost nemiluje sama sebe, ale svůj obraz v očích druhých.** To znamená, že pro takového člověka není důležité, jaký ve skutečnosti je, ale to, jak se jeví jiným lidem. Příčinou je to, že **narcistická osobnost nemá dostatečný vnitřní pocit vlastní hodnoty, musí si tuto hodnotu neustále potvrzovat zvenci.** Narcistická osobnost se pak v závislosti na tomto zevním ocenění při svém hodnocení potácí z extrému do extrému, považuje se buď za nejlepší, nebo za nejhorší, nic mezi tím neexistuje. **Narcistickému člověku jaksí chybí schopnost považovat se za dost dobrého.**

Typickým narcisem je královna z pohádky o Sněhurce. Královna musí být ta nejkrásnější. Být jenom dost krásná nebo jen hezká, to pro ni nepřichází v úvahu. Zrcadlo je nástrojem, který používá k potvrzení své hodnoty. Když jí zrcadlo potvrzuje, že je nejkrásnější na světě, vše je zdánlivě v pořádku, když zrcadlo řekne, že krásnější je Sněhurka, dojde u macechy k narcistickému zranění (narcistic trauma) a následně k narcistickému vzteku (narcistic rage). Představila jsem si, jak by vypadala pohádka o Sněhurce dnes. Macecha nepotřebuje mluvící zrcadlo, místo toho má Facebook nebo Instagram. Dělá si „selfička“, zveřejňuje je na sociálních sítích a počítá „lajky“. Jednoho dne zjistí, že Sněhurka má více „lajků“ než ona. V tomto okamžiku u ní dojde

k narcistickému zranění a následně k narcistickému vzteku. Sněhurku zabije virtuálně, a to tím, že ji pošle, dejme tomu, na tábor do lesa, kde není internet.

A co Sněhurka? Nemít připojení na internet s možností objevovat se na sociálních sítích je pro ni rovno nebytí. To jest nebytí viděna a obdivována rovná se být mrtvá. Celkem třikrát je zachráněna. Poprvé je to myslivec, který jí půjčí svůj mobil s datovými službami, pak jsou to trpaslíci, kteří mají ve svém domečku wifi, a poslední je princ, který má vysokorychlostní internet v mobilu. Macecha se mezitím intenzivně školí v informačních technologiích, aby byla schopna Sněhurce překazit připojení na sociální síť. Kromě toho však chodí na botoxy, kolageny, face-liftingy a do fitka, aby byla pořád nejkrásnější. Sněhurka svým způsobem také nelení. Nějak se jí povede zveřejnit svůj smutný příběh a čeká, kdo ji přijde zachránit. Jediná protihodnota, kterou může nabídnout, je její hezký zevněšek. Musí se však najít objekt, který bude tento hezký zevněšek zrcadlit, bude ho považovat za dostatečnou hodnotu k tomu, aby vynaložil určitou námahu a přišel Sněhurku zachránit. Kdyby nedošlo k tomuto zrcadlení v očích jejích zachránců, Sněhurka sama by neměla žádnou hodnotu a zůstala by neviděná a mrtvá. Zdá se tedy, že Sněhurka je další narcistickou hrdinkou tohoto příběhu.

Diferenciální diagnóza: Je macecha opravdu „čistokrevný“ narcis? Nemohlo by se jednat spíše o osobnost sadistickou nebo psychopatickou? Jako příklad sadistické osobnosti bych uvedla Čachtickou paní. *„Alžběta Báthory byla podle Guinesovy knihy rekordů největší masovou vražedkyní. Je jí připisováno až 650 vražd. V krvi zavražděných dívek se prý koupala, protože věřila v omlazující účinky takovéto lázeňské procedury.“* (www.cachtickapani.cz/historie-fakta.html) Domnívám se, že Čachtická paní byla skutečně sadistická osobnost, hlavní uspokojení jí zřejmě přinášelo samotné vraždění nebo týrání obětí, kosmetický efekt byl spíše vedlejší. Naopak u Macechy bylo nejdůležitější vrátit se na první místo žebříčku krásy, vražda Sněhurky byla jen prostředkem, jak se zbavit sokyně.

Psychopatické osobnosti jde zase především o moc. Typickým příkladem je Cersei Lannister z Hry o trůny. Cersei má sice pověst nejkrásnější ženy v Sedmi královstvích a také je zřejmě na svou krásu patřičně hrdá. Zdá se však, že absolutní moc je pro ni mnohem důležitější než krása. Když vraždí své soupeře, je to vždy kvůli upevnění své moci. I svou krásu vlastně využívá k mocenským účelům. Macecha naopak svou moc uplatňuje jaksi samozřejmě, v rámci svého královského postavení. Svou moc využívá k tomu, aby se zbavila své krásnější soupeřky. Jinými slovy: u Cersei je krása ve službách moci a u macechy je moc ve službách krásy.

Zdá se, že dnešní rychlá doba velmi přeje narcismu. Člověk obvykle není hodnocen podle toho, jaký je, ale podle toho, jak se jeví ostatním. Není totiž čas ty druhé do hloubky poznávat. Kdo chce zaujmout, musí to udělat rychle. Musí být okouzující nebo alespoň zvláštní.

OIDIPSKÝ TROJÚHELNÍK V RODINĚ SNĚHURKOVÝCH

---

2 OIPIPSKÝ TROJÚHELNÍK V RODINĚ SNĚHURKOVÝCH

V oidipském trojúhelníku se, velmi zjednodušeně řečeno, jedná o triangulární vztah, kdy je dítě zamilováno do rodiče opačného pohlaví a zároveň rivalizuje s rodičem stejného pohlaví.¹ O oidipském vývojovém stadiu podrobněji ještě bude řeč v dalších kapitolách.

Jaká tedy byla situace v královské rodině Sněhurkových? Sněhurčina biologická maminka brzy zemřela, zůstal jí jen tatínek král. O králi toho z pohádky moc nevíme. Každopádně to byl otec a zároveň král, tudíž postava obdařená velmi přitažlivým postavením. Můžeme se divit, že Sněhurka svého tátu milovala a obdivovala? Navíc se nemusela o jeho lásku s nikým dělit, a to až do doby, než přišla macecha-královna.

Odkud královna přišla, kdo byli její rodiče, ani další anamnestické údaje mi nejsou známy. Lze předpokládat, že královna byla krásná žena, úplně jisté to však není. Můžeme tušit, že byla dost inteligentní a šikovná. Jednu věc však víme bezpečně. Královna si svou hodnotou vůbec nebyla jistá! Měla nutkavou potřebu neustále se ujišťovat o své kráse. Neměla zakotvený pocit své hodnoty uvnitř sama sebe, nutně potřebovala potvrzování této hodnoty zrcadlem. Možná to nebyla jen krása, kterou si nebyla jistá, ale také králova láska. Možná byla přesvědčená, že ji král bude milovat jen do té doby, dokud bude nejkrásnější ženou na světě. Zrcadlo tudíž mělo potvrzovat nejen její krásu, ale také královu lásku. Když zrcadlo řeklo, že nejkrásnější je Sněhurka, zároveň jako by řeklo, že král miluje Sněhurku více než královnu. V tuto chvíli se královně automaticky objevila v hlavě myšlenka na likvidaci Sněhurky.

Lze si představit, že Sněhurka na druhé straně mohla také velmi žárlit. Její milovaný tatínek najednou věnoval svou lásku jiné ženě. A co se tak asi dělo za zavřenými dveřmi ložnice? Byla to opravdu jen královna, která se chtěla zbavit Sněhurky? Neviděla by Sněhurka svou macechu nejraději také mrtvou? Pravda je, že asi zůstalo jen u černých myšlenek. Na rozdíl od královny v tomto ohledu Sněhurka nic nepodnikla. Možná ale, že za své černé myšlenky cítila

---

¹ Někdy se v psychoanalýze užívá alternativní označení *Elektrín komplex* k označení milostné náklonnosti dcery k otci a termín *oidipský komplex* nebo *trojúhelník* je vyhrazen pro milostný vztah syna s matkou

vinu a jako odčinění snědla otrávené jablko, o kterém asi tušila, že není úplně v pořádku.

Mimochodem jablko! Vynořila se mi asociace na jablko ze stromu poznání z Bible. Co se dozvěděli Adam a Eva, když snědli jablko ze stromu poznání? Možná právě to, co se děje za zavřenými dveřmi ložnice. Další variantou tedy je, snědla Sněhurka jablko právě proto, že toužila po tomto poznání?

Každopádně se nám však v rodině Sněhurkových oidipický trojúhelník rýsuje dost zřetelně. Jsou všechny důvody předpokládat, že Sněhurka milovala svého tatínka, mohla ho dokonce pokládat za své výhradní vlastnictví. Do toho přichází cizí žena, macecha, která jí tatínka vlastně ukradne. Navíc tato žena v žádném případě neplní funkci dost dobré matky. Ta by totiž spolu s tatínkem instinktivně dokázala udržet všechny výše uvedené myšlenky a afekty v říši hry a fantazie, a tím pomohla své dceři překonat úskalí oidipického období bez větší újmy. (Ba dokonce nejenom bez újmy, ale naopak s výsledkem důležitého kroku vpřed v procesu psychického zrání.) Místo toho však macecha sama regreduje z úrovně dospělé osoby na primitivní úroveň, kdy se snaží své fantazie o zničení Sněhurky převést v činy. Z tohoto pohledu byla Sněhurka, ač ještě dítě, určitě zralejší osobností než její macecha, protože eventuální oidipické fantazie se odehrály pouze v její v mysli, a to nejspíše na nevědomé úrovni.

POPELKA, OBSEDANTNÍ A KOMPULZIVNÍ

---

3 POPELKA, OBSEDANTNÍ A KOMPULZIVNÍ

S určitou nadsázkou by se dalo říct, že něco kompulzivního je již v tom, jak se Popelka objevuje rok co rok o Vánocích na našich obrazkách.

V pohádce o Popelce toho najdeme spousty. Počínaje určitými narcistickými elementy, kdy Popelka není hodnocena podle toho, jaká je uvnitř, ale podle toho, jaké šaty má na sobě, konče princem se zjevnou perverzní symptomatologií, a to fetišismem (bota, noha).

U Popelky bych však ráda poukázala na určité osobnostní rysy, o kterých zatím nebyla řeč, a to obsedantní a kompulzivní. **Obsedantní lidé jsou spořádání, pečliví, milující pořádek a vytrvalí i při setkání s neúměrně velkými překážkami.** Velká čistotnost a pořádnost (často až posedlost uklízením, neustálým mytím rukou atd.) je reaktivním výtvorem proti pudovému přání být špinavý, nezodpovědný, nepořádný a vzpurný. (Podle McWilliams, 2015, s. 292–298) U Popelky vidíme velmi názorně a doslovně oba protipóly. Buď je špinavá, zamouněná od popela, nebo se skví v lesku nádherných šatů jako diamant.

Kompulzivním příznakem je nutkavé opakování určitých úkonů. Nutkání je za obvyklých okolností vnitřní impulz, v pohádce o Popelce je promítnuto ven, impulz vychází jakoby od jiné osoby. K opakovanému provádění různých nesmyslných činností, jako je přebírání hrachu, nutí Popelku macecha. Ve skutečnosti by ji k podobným činnostem nutilo její vlastní superego. Nutkavým příznakem také je, že se vše musí opakovat třikrát. Do obsedantní symptomatologie zase patří fakt, že Popelka musí pokaždé opustit královský palác před půlnocí, jinak by se zřejmě stala nějaká katastrofa. Obsedantní lidé jsou velmi často pověřiví, mají velmi pevné vnitřní přesvědčení, že pokud neudělají nebo udělají nějakou konkrétní věc, stane se neštěstí.

Střevíček jako dutý předmět je symbolem ženství. Původně jsem se domnívala, že v případě Popelky šlo o trochu dětinský projev pohádkového optimismu neboli Popelčiny dobré víry, že když zanechá stopu, jistě přijde princ zachránce. Dnes mě však napadá, že se naopak mohlo jednat o velmi zralý projev, a to o signál pro prince, že Popelka je již dospělá žena, připravená k pohlavnímu styku.

K Popelce nutno říct ještě jednu důležitou věc. Popelka se například ve slavném filmovém zpracování Tři oříšky pro Popelku jeví jako docela

sebevědomá dívka, není to žádný chudáček. Kde se toto zdravé sebevědomí u ubohé sirotky bere? Popelka sice nemá maminku, povedlo se jí však ve svém nitru uchovat fantazijní obraz dobré matky, která ji ochraňuje a pomáhá v těžkých chvílích. Popelka ví, že není na světě sama, že se má o koho opřít, byť je to jen výtvar její fantazie. Ten však má takovou sílu, že se může výrazně projevit na formování její osobnosti.